

УДК 81. '35:[811.161.3+811.133.1]

UDC 81. '35:[811.161.3+811.133.1]

ВАРЫЯНТНАСЦЬ БЕЛАРУСКАЙ ПРАКТЫЧНАЙ ТРАНСКРЫПЦЫІ ФРАНЦУЗСКІХ УЛАСНЫХ ІМЁН

VARIABILITY OF BELARUSIAN PRACTICAL TRANSCRIPTION OF FRENCH PROPER NAMES

П. Р. Ламака,

аспірант кафедры мовазнаўства і лінгвадыдактыкі Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка

Паступіў у рэдакцыю 04.05.21.

P. Lamaka,

Postgraduate Student of the Department of Linguistics and Linguodidactics, Belarusian State Pedagogical University named after Maxim Tank

Received on 04.05.21.

У артыкуле разглядаецца праблема варыянтнасці практычнай транскрыпцыі французскіх уласных імён у беларускай мове. Выяўляюцца лінгвістычныя і экстралінгвістычныя фактары, якія абумоўліваюць варыянтнасць беларускай практычнай транскрыпцыі. На аснове рэлевантных лінгвістычных крытэрыяў праводзіцца класіфікацыя транскрыпцыйных варыянтаў французскіх уласных імён. Асобная ўвага надаецца варыянтнасці французскіх онімаў у беларускай энцыклапедычнай практыцы. Робіцца выснова пра шырокую варыянтнасць практычнай транскрыпцыі французскіх уласных імён у беларускай мове, вельмі значную ролю сацыялінгвістычных фактараў у яе генезісе, у сувязі з чым рэкамендуецца да больш шырокага ўжывання спалучэнне практычнай транскрыпцыі з метадам прамога графічнага пераносу французскіх тапонімаў і антрапонімаў, што павінна істотна зменшыць негатыўныя для камунікацыі наступствы транскрыпцыйнай варыянтнасці.

Ключавыя словы: уласныя імёны, практычная транскрыпцыя, варыянтнасць, французская мова, беларуская мова.

The article considers the problem of variability of practical transcription of French proper names in the Belarusian language. It reveals linguistic and extralinguistic factors which condition the variability of Belarusian practical transcription. On the base of relevant linguistic criteria the classification of transcription variants of French proper names is carried out. Special attention is given to variability of French onyms in the Belarusian encyclopedia practice. The conclusion is made about wide variability of practical transcription of French proper names in the Belarusian language, the significant role of sociolinguistic factors in its genesis; for this reason, the combination of practical transcription with the method of direct graphic line-break of French toponyms and anthroponyms is recommended for a wider usage, which must significantly decrease the consequences of transcriptional variability negative for communication.

Keywords: proper names, practical transcription, variability, the French language, the Belarusian language.

Выкарыстанне практычнай транскрыпцыі ў якасці асноўнага спосабу перадачы французскіх уласных імён на беларускую мову ставіць на парадак дня пытанне ацэнкі адэкватнасці гэтага метаду камунікатыўным задачам і патрэбам носьбітаў мовы. Вырашэнне гэтай праблемы патрабуе, сярод іншага, выяўлення і лінгвістычнага аналізу рэальнай варыянтнасці французскай анамастыкі ў беларускай мове, што і з'яўляецца мэтай дадзенага артыкула. Феномен транскрыпцыйнай варыянтнасці французскіх уласных імён у беларускай мове яшчэ не становіўся прадметам спецыяльнага даследавання.

У сучасным мовазнаўстве варыянтнасць прызнаецца іманентнай уласцівасцю мовы, праявай яе перманентнай эвалюцыі [1, с. 11]. У катэгорыі варыянтнасці знаходзіць сваё фармальнае выяўленне дыялектычнае адзінства сінхраніі і дыяхраніі. Існуюць тым не менш пласты лексікі, для якіх варыянтнасць з пункту погляду камунікатыўнай функцыі мовы з'яўляецца з'явай непажаданай, хаця і непазбежнай. Да такіх лексічных груп належаць у першую чаргу замежныя ўласныя імёны, варыянтнасць якіх у мове-рэцыпіенце можа ствараць вялікія цяжкасці для адэкватнай ідэнтыфікацыі іх рэферэнтаў.

Функцыянаванне французскай анамастыкі ў беларускай мове характарызуецца шырокім дыяпазнам варыянтнасці, што абумоўлена комплексам лінгвістычных і экстралінгвістыч-

ных фактараў. Многія французскія антрапонімы і тапонімы атрымліваюць розныя, часта вельмі далёкія адзін ад аднаго варыянты напісання: *Brunetière* – *Брунецьер* [2, т. 9, с. 13], *Брунет'ер* [3, т. 3, с. 158], *Брунацьер* [3, т. 4, с. 653] і *Брунцьер* [4, с. 297], *Chasseloup-Laubat* – *Шаслу-Лабат* [5, т. 2, с. 435], *Шаслуп-Лобат* [4, с. 346] і *Шасэлу-Лобат* [4, с. 358], *Lamennais (La Mennais)* – *Ламенэ* [2, т. 17, с. 69], *Лямэнэ* [4, с. 365], *Ляманэ* [6, с. 53] і *Лямнэ* [6, с. 131], *Caillaux* – *Каё* [4, с. 147], *Кайё* [4, с. 345, 349] і *Кайо* [4, с. 318], *Chassériau* – *Шасерью* [2, т. 13, с. 155] і *Шасэр'ё* [6, с. 203], *Saint-René Taillandier* – *Сэн-Рэнэ Тэландзьё* [4, с. 145] і *Сэн-Рэнэ Тайлянд'е* [6, с. 64], *Sainte-Beuve* – *Сент-Бёў* [7, т. 9, с. 91] і *Сэнт-Бэў* [6, с. 23], *Batteux* – *Батэ* [8, с. 52, 610], *Бацё* [2, т. 10, с. 194], *Баццё* [3, т. 5, с. 650] і *Батэўкс* [9, с. 107] і г. д.

Уласнае імя ў мове-крыніцы прадстаўлена ў дзвюх формах – вуснай і пісьмовай, якія знаходзяцца ў складаных, гістарычна зменлівых суадносінах і якія валодаюць розным, таксама гістарычна зменлівым патэнцыялам вар'іравання. А даза адзначаў вялікую варыянтнасць напісання французскіх прозвішчаў у XV–XVIII стст. (з максімумам вар'іравання ў XV–XVI стст.), толькі ў XIX ст. арфаграфія французскіх прозвішчаў стала строга фіксаванай [10, р. 147–148]. Стабілізацыя пісьмовага выгляду французскіх уласных імён, абумоўленая неабходнасцю адназначнай юрыдычнай ідэнтыфікацыі асобы ці геаграфічнага аб'екта ў індус-

трыяльным грамадстве, спрыяла павышэнню ролі графічнага боку оніма. Наадварот, імклівы рост пісьмовай камунікацыі ў XIX–XXI стст. прыводзіць да пэўнага зніжэння значнасці вуснай традыцыі для функцыянавання ўласных імён у французскім соцыуме. Азнаямленне з уласнымі імёнамі ўсё часцей адбываецца праз пісьмовыя тэксты, прычым фанетычнае аблічча оніма вызначаецца паводле яго графічнай абалонкі, што спараджае ўплыў арфаграфіі на вымаўленне, чаму спрыяюць і пэўныя псіхалагічныя фактары. Надзвычайная (параўнальна з апелятывамі) інтэнсіўнасць такога ўплыву абумоўлена як адноснай ізаляванасцю ўласных імён у лексічнай сістэме мовы, так і спецыфікай арфаграфіі французскіх онімаў – больш высокай, чым у апелятыўнай лексіцы, ступенню асіметрыі паміж пісьмовай і вуснай формамі лексем у сувязі з архаічнасцю правапісу ўласных імён, яго залежнасцю ў гістарычным плане ад ранейшых рэгіянальных арфаграфічных звычак пісараў [11, р. 58, 67–69; 10, р. 147–157]. Усё больш выразны ўплыў арфаграфіі на фанетычнае аблічча французскіх онімаў на фоне даволі актыўных, але малапапулярных спробаў лінгвістаў супрацьдзеяння гэтаму працэсу прыводзіць да істотнага павелічэння варыянтнасці іх вымаўлення.

Шырокая варыятыўнасць фанетычных рэалізацый французскіх уласных імён, недастатковая акрэсленасць і рухомасць арфаэпічных нормаў ставяць пад сумненне мэтазгоднасць ужывання метаду практычнай транскрыпцыі пры перадачы французскіх онімаў на іншыя мовы, накладваючы сур'ёзныя абмежаванні на яго інфарматыўнасць і камунікатыўную эфектыўнасць, а таксама на магчымасць уніфікацыі афармлення гэтых уласных імён у мове-рэцыпіенце. З двух бакоў (графічнага і фанетычнага) плана выражэння оніма практычная транскрыпцыя, у адрозненне ад метаду прамога графічнага пераносу, арыентавана, такім чынам, на значна слабей унармаваны і нашмат менш стабільны.

Глыбокія парадыгматычныя і сінтагматычныя разыходжанні фанетыка-фаналагічных і графіка-арфаграфічных сістэм французскай і беларускай моў прадвызначаюць магчымасць рознай перадачы многіх французскіх фанем і іх спалучэнняў, умоўны характар транскрыпцыйнай адпаведнасці паміж французскімі фаналагічнымі і беларускімі графічнымі адзінкамі ў значнай колькасці выпадкаў, што павышае ролю сацыялінгвістычных фактараў у фарміраванні тэндэнцый і нормаў беларускай практычнай транскрыпцыі. Сярод такіх сацыялінгвістычных фактараў найбольшую ролю адыгрывае функцыянаванне беларускай мовы ва ўмовах блізкароднаснага камунікатыўнага незбалансаванага білінгвізму, што абумоўлівае барацьбу дзвюх супрацьлеглых тэн-

дэнцый – арыентацыі на рускую мову і адштурхоўвання ад яе.

Класіфікацыю тыпаў транскрыпцыйнай варыянтнасці можна праводзіць на розных падставах. З пункту погляду ўзроўневай іерархіі сістэмы мовы-рэцыпіента можна вылучыць:

1. Чыста арфаграфічную варыянтнасць (розна напісанні оніма адпавядаюць адной фанемнай структуры): *La Haye – Ла-Э* [2, т. 6, с. 336] і *Лаэ* [7, т. 4, с. 355], *La Tène – Латэн* [2, т. 9, с. 158] і *Ла Тэн* [5, т. 4, с. 338], *Vailland – Ваян* [2, т. 4] і *Вайян* [3, т. 4, с. 64].
2. Фанематычную варыянтнасць, што заўсёды суправаджаецца (арфа)графічнай (варыянты адрозніваюцца як напісаннем, так і фанемнай структурай): *Fénelon – Фенелон* [5, т. 2, с. 464] і *Фэнэлён* [6, с. 53], *Champenois – Шампэнуа* [3, т. 5, с. 423] і *Шампануа* [3, т. 5, с. 169], *Metzinger – Метсенжэ* [2, т. 16, с. 475] і *Метцэнжэ* [7, т. 6, с. 169], *Nonnotte – Нанот* [2, т. 12, с. 70] і *Нано* [2, т. 11, с. 414] і г. д. Гэта найбольш шматлікі тып варыянтаў.
3. Арфаграфічную варыянтнасць, якая факультатыўна суправаджаецца фанематычнай. Гэты тып прадстаўлены перш за ўсё варыянтамі, якія супрацьпастаўлены адзін аднаму напісаннем літары э або е пасля зычных (акрамя ж, ш, р, т, д): *Villard de Honnecourt – Вілар дэ Анекур* [2, т. 10, с. 199] і *Вілар дэ Анекур* [3, т. 5, с. 648], *Goguel – Гагэль* [4, с. 264] і *Гагэль* [4, с. 43], *Germain – Жэрмэн* [2, т. 15, с. 292] і *Жэрмен* [2, т. 12, с. 358]. У сувязі з магчымасцю рознага прачытання спалучэння *зычны + е* ў французскіх уласных імёнах варыянты гэтага тыпу могуць быць рэалізаваны як фанематычна-арфаграфічныя або як чыста арфаграфічныя.
4. Акцэнтную варыянтнасць, якая часта спалучаецца з фанематычнай і (арфа)графічнай: *Hanotaux – Анато* [4, с. 261] і *Аната* [4, с. 141], *Oppenord (або Oppenordt, Oppenpoordt) – Апенор* [7, т. 9, с. 80] і *Апенар* [3, т. 4, с. 480; 2, т. 13, с. 277]. Чыста акцэнтная варыянтнасць можа быць зафіксавана толькі ў вусным маўленні.
5. Марфалагічную варыянтнасць (якая звычайна суправаджаецца варыянтнасцю фанематычнай і графічнай структуры оніма): *Sambre – Самбра* [2, т. 4, с. 39; т. 11, с. 139] і *Самбр* [2, т. 17, с. 380], *Sarthe (гідронім) – Сарта* [2, т. 9, с. 197, 354] і *Сарт* [2, т. 16, с. 455].
6. Словаўтваральную варыянтнасць: *château de Chillou – замак Шыльён* [2, т. 17, с. 406, 408] і *Шыльёнскі замак* [2, т. 2, с. 279]. Словаўтваральныя варыянты французскіх уласных імён у беларускай мове ўзыходзяць да аналагічных словаўтваральных варыянтаў мовы-крыніцы (варыянтнасць

поўных і кароткіх форм састаўных тапонімаў) або ўзнікаюць у мове-пасярэдніку ці мове-рэцыпіенце (напрыклад, у выніку паралельнага функцыянавання чыстай транскрыпцыі і транскрыпцыі, спалучанай з перакладам або элімінацыяй службовага кампанента ў складзе французскага оніма): *Le Verdon-sur-Mer (Le Verdon) – Ле-Вердон-сюр-Мер* [2, т. 6, с. 472], *Ле-Вердон* [7, т. 10, карта да с. 630] і *Вердон* [2, т. 2, с. 307], *Chalon-sur-Saône – Шалон-сюр-Сон* [2, т. 16, с. 455, 464] і *Шалон-на-Соне* [7, т. 10, карты да с. 630–631], *La Côte-Saint-André – Ла-Кот-Сент-Андрэ* [2, т. 11, с. 9] і *Кот-Сент-Андрэ* [2, т. 3, с. 113; 7, т. 2, с. 303], *La Ferté-Milon – Ла-Фертэ-Милон* [2, т. 13, с. 319] і *Фертэ-Милон* [7, т. 9, с. 117], *Le Creusot – Ле-Крэзо* [2, т. 16, с. 464, 465] і *Крэзо* [2, т. 12, с. 153]. Словаўтваральная варыянтнасць заўсёды прыводзіць да вар’іравання фанематычнай і графічнай структуры оніма і можа таксама спалучацца з марфалагічнай варыянтнасцю.

З пункту погляду мовы-крыніцы (у генетычным аспекце) можна вылучыць:

- 1) варыянты, якія ўзыходзяць да розных фанематычных або графічных варыянтаў оніма ў мове-крыніцы: *Roanne – Раан* [2, т. 9, с. 354; т. 16, с. 464] і *Ruan* [2, т. 6, с. 366], *Saint-Tropez – Сен-Трапе* [2, т. 16, с. 464] і *Сен-Трапез* [2, т. 16, с. 466; т. 11, с. 253], *Auxerre – Асер (Аксер)* [7, т. 10, с. 652; 2, т. 16, с. 504], *Puvis de Chavannes – Пюві дэ Шаван* [2, т. 13] і *Пювіс дэ Шаван* [7, т. 9, с. 517; т. 10, с. 638], *Du Bos (Dubos) – Дзю Бос* [6, с. 20] і *Дзю Бо* [6, с. 119, 138];
- 2) варыянты, якія ўзыходзяць да аднаго варыянта або безварыянтнай формы оніма ў мове-крыніцы (варыянтнасць узнікае ў працэсе перадачы оніма або яго далейшага функцыянавання ў мове-рэцыпіенце): *Du Bos (Dubos) – Дзю Бос* [6, с. 20] і *Ду Бос* [9, с. 107], *Giropo – Жыяно* [7, т. 10, с. 638] і *Жыано* [6, с. 67], *Florian – Фларыян* [2, т. 3, с. 372; т. 10, с. 23] і *Флярыян* [6, с. 101], *Delcassé – Дэлькасэ* [4, с. 141, 145, 261] і *Дэкласэ* [4, с. 37].

З пункту погляду суадносін паміж сістэмамі мовы-крыніцы і мовы-рэцыпіента можна вылучыць:

- 1) рэтранскрыпцыйна нерэlevantную варыянтнасць, пры якой розныя варыянты оніма ў мове-рэцыпіенце даюць аднолькавыя магчымасці для рэканструкцыі зыходнай формы оніма ў мове-крыніцы: *Resnais – Рэне* [2, т. 11, с. 368] і *Рэне* [2, т. 13, с. 556], *Mercier – Мерсье* [2, т. 6, с. 197] і *Мэрс’е* [6, с. 196], *Claudé – Кладэль* [2, т. 16, с. 471] і *Клядэль* [6, с. 9];
- 2) рэтранскрыпцыйна рэlevantную варыянтнасць, пры якой розныя варыянты оніма

ў мове-рэцыпіенце з’яўляюцца ў плане рэтранскрыпцыі інфармацыйна нераўназначнымі: *Amyot – Ам’ю* [6, с. 60] і *Ам’ё* [6, с. 202], *La Bruyère – Лабруер* [2, т. 16, с. 470] і *Ля Бруер* [6, с. 60], *Freymond – Фрэймон* [4, с. 95] і *Фрэйман* [4, с. 357].

Можна таксама класіфікаваць варыянты паводле храналагічнага крытэрыю (устарэлыя, на шляху да ўстарэння, храналагічна нейтральныя, інавацыйныя і рэанімаваныя), паводле адносін да літаратурнай нормы (нарматыўныя, з няпэўным нарматыўным статусам і ненарматыўныя), паводле сферы ўжывання, стылістычных характарыстык.

Неабходна асобна спыніцца на варыянтнасці французскай анамастыкі ў беларускай энцыклапедычнай практыцы з улікам яе высокага інфармацыйнага статусу, прэстыжу, грамадскай значнасці і той ролі, якую яна адыгрывае ў фарміраванні нормаў беларускай перадачы замежных уласных імён. У адрозненне ад прамых перакладаў, у якіх адбываецца непасрэдна кантакт з французскай анамастычнай сістэмай, у энцыклапедычных выданнях перадача французскіх онімаў часцей за ўсё апасродкавана рускай мовай. Асноўную ролю тут адыгрывае тое, што на рускай мове напісаны асноўны масіў тэкстаў, што служаць крыніцай інфармацыі для аўтараў энцыклапедычных артыкулаў. Энцыклапедычныя выданні абапіраюцца пераважна на тую літаратуру (найперш даведачную), якая ў аспекце перадачы замежнай анамастыкі характарызуецца высокім узроўнем стандартызацыі і рэпрэзентуе сабой сучасныя нормы рускай практычнай транскрыпцыі. Гэтым фактарам, побач з рэдактарскім кантролем, абумоўлена даволі значная ўніфікацыя перадачы французскіх уласных імён: у плане аднастайнасці адлюстравання французскіх фанем беларускія энцыклапедычныя артыкулы часта перасягаюць перакладчыцкую практыку.

Варыянтнасць французскіх онімаў можа ўзнікаць у працэсе капіравання рускіх транскрыптаў (адны і тыя ж факты рускай арфаграфіі і фанетыкі атрымліваюць розную інтэрпрэтацыю сродкамі беларускай мовы) або можа адлюстроўваць варыянтнасць самой рускай транскрыпцыі. У энцыклапедычнай практыцы варыянтнасць узнікае пры перадачы наступных французскіх фанем і іх спалучэнняў:

- 1) галосных /ø/, /œ/ пасля зычных (асабліва пасля /j/): *Réigieux – Перыгё* і *Перыге* [7, т. 10, карты да с. 630], *Évreux – Эўро* [2, т. 16, с. 455, 464] і *Эўрэ* [2, т. 3, с. 493], *Sayeux – Каё* [2, т. 9, с. 292] і *Каэ* [7, т. 6, с. 390], *Portrieux – Парпрыё* і *Порт-Рыё* [2, т. 14, с. 408], *G. Mathieu – Ж. Мацьё* [2, т. 15, с. 466] і *Ж. Мацье* [7, т. 1, с. 41], *Vénissieux – Венісьё* [2, т. 12, с. 83; 7, т. 12, с. 673; 5, т. 5, с. 407] і *Венісье* [7, т. 10, с. 635; 3, т. 5, с. 424] і інш.;

- 2) насавога /ɛ/ у канцы слова пасля зычных /p/, /b/, /v/, /m/, /s/, /z/, /n/, /k/: *Dupin* – Дзюпэн [2, т. 14, с. 147] і *Dзюпен* [7, т. 9, с. 352], *Évian-les-Bains* – Эвіян-ле-Бэн [2, т. 14, с. 73] і *Эвіян-ле-Бен* [2, т. 18, кн. 1, с. 42], *Chauvin* – Шавэн [2, т. 17, с. 355] і *Шавен* [7, т. 11, с. 282], *Jasmin* – Жасмэн [2, т. 7, с. 563] і *Жасмен* [7, т. 5, с. 369], *Cousin* – Кузэн [2, т. 5, с. 121] і *Кузен* [7, т. 10, с. 21], *Thérèse Raquin* – «Тэрэза Ракэн» [2, т. 6, с. 255] і «Тэрэза Ракен» [2, т. 8, с. 86];
- 3) фанем /e/, /ɛ/ пасля зычных /n/, /s/, /z/, /b/, /p/, /v/, /m/ у апошнім складзе слова (асабліва ў канцавым становішчы): *Épernay* – Эпернэ [7, т. 10, карта да с. 630] і *Эперне* [2, т. 10, с. 123], *Moresnet* – Марэнэ і *Марэне* [БелЭн, т. 4, с. 105], *Mounet-Sully* – Мунэ-Сюлі [2, т. 16, с. 476] і *Муне-Сюлі* [2, т. 8, с. 324], *Auxerre* – Асер [2, т. 15, с. 292; т. 16, с. 455, 464] і *Асэр* [5, т. 3, с. 187], *Isabey* – Изабэ [2, т. 6, с. 480; т. 10, с. 388] і *Изабе* [7, т. 7, с. 213], *Hervé* – Эрвэ [7, т. 10, с. 639] і *Эрве* [7, т. 1, с. 387], *Maine* – Мэн [2, т. 11] і *Мен* [2, т. 4, с. 171; т. 16, с. 393] і інш.;
- 4) насавога /œ/ (акрамя пазіцыі пасля /r/): *Autun* – Атэн [2, т. 14, с. 13] і *Ацён* [2, т. 3, с. 146], *Melun* – Мелён [2, т. 16, с. 464; 7, т. 10, карты да с. 630–631] і *Мелен* [2, т. 16, с. 496];
- 5) зычных /t/, /d/ перад /ø/, /œ/, /œ̃/: *Argenteuil* – Аржантэйль [7, т. 7, с. 6; 2, т. 10, с. 99], *Аржантоль* [2, т. 4, с. 244] і *Аржанцёй* [2, т. 10, с. 99; т. 12, с. 149; т. 3, с. 238];
- 6) спалучэння /jo/ на канцы слова: *Gaboriau* – Габарыю [2, т. 6, с. 361] і *Габарыё* [3, т. 2, с. 411], *Vlériot* – Блерыю [2, т. 3; 7, т. 1, с. 64] і *Блерыё* [2, т. 1, с. 67], *Bériot* – Берыю [2, т. 3; 7, т. 2, с. 287; 3, т. 5, с. 29] і *Берыё* [2, т. 3, с. 89], *Despiau* – Дэсп'ё [2, т. 6] і *Дэспію* [7, т. 10, с. 639];
- 7) спалучэння /ji/ пасля галоснага: *Chantilly* – Шантыі [2, т. 9, с. 204] і *Шантылы* [2, т. 7, с. 582], *Bailly* (антрапонім) – Байі [7, т. 10, с. 629] і *Балы* [5, т. 4, с. 131] (параўнайце таксама: *Bailly* (селенонім) – Баі [7, т. 7, уклейка да с. 128–129]);
- 8) спалучэння /ju/: *Collioure* – Кальюр [7, т. 10, карта да с. 631] і *Каліўр* [2, т. 10, с. 209], *Liouville* – Ліувіль [2, т. 15, с. 513; т. 17, с. 474] і *Ліўвіль* [7, т. 6, с. 111; т. 10, с. 286];
- 9) спалучэння /vj/ пасля ненасавага галоснага: *Trois-Rivières* – Труа-Рыўер [2, т. 15] і *Труа-Рыв'ер* [7, т. 5, карта да с. 364], *Gouvion-Saint-Cyr* – Гуўён-Сен-Сір [2, т. 14, с. 332], *Гув'ен Сен-Сір* [5, т. 3], *Гув'ен Сэн-Сір* [5, т. 6, кн. 2, с. 482] і *Гув'ён-Сен-Сір* [5, т. 4, с. 206];
- 10) спалучэння /vr/ у пачатку слова: *Vreuls* – Врольс [2, т. 3, с. 89] і *Урэльс* [7, т. 2, с. 287];
- 11) спалучэння /jɔ̃/ не ў апошнім складзе слова: *Thionville* – Цьёнвіль [2, т. 16, с. 455, 464] і *Цьянвіль* [7, т. 2, карта да с. 89; т. 10, карты да с. 630–631].
- 12) /jo/ у пачатку слова: *Yonne* (дэпартамент) – Йёна [2, т. 1, с. 482] і *Іона* [2, т. 3, с. 348].
- Для некаторых французскіх фанем і іх спалучэнняў у энцыклапедычнай практыцы характэрна дастаткова шырокая варыянтнасць сродкаў перадачы, якая, тым не менш, рэдка прыводзіць да ўзнікнення варыянтнасці на лексемным узроўні ў сувязі з дапаўняльным лексічным размеркаваннем варыянтных спосабаў транскрыпцыі:
- 1) спалучэнняў /jɔ̃/, /jo/ ў сярэдзіне слова: *Lyonnais* – Ліянэ [2, т. 9] і *Ліёнэ* [2, т. 16, с. 393], *Guillaume de Lorris* – Гіём дэ Ларыс [7, т. 10, с. 637] і *Гільём дэ Ларыс* [3, т. 5, с. 420];
- 2) спалучэння /ja/: *Pyat* – Пія [7, т. 10, с. 646; 2, т. 16, с. 488] і *Піа* [2, т. 16, с. 476], *Grand Trianon* – палац Вялікі Трыянон [2, т. 4, с. 104–105] і *палац Вялікі Трыанон* [2, т. 1, с. 475];
- 3) зычных /t/, /d/ перад /i/ (першымі падаюцца кадыфікаваныя варыянты): *Petipa* – Петыпа [2, т. 12; 7, т. 8] і *Пеціпа* [5, т. 1, с. 282; 3, т. 3, с. 342], *Matisse* – Матыс [2, т. 10] і *Маціс* [3, т. 4, с. 363], *Fétis* – Фетыс [2, т. 16] і *Феціс* [3, т. 5, с. 235].
- Для астатніх фанем і іх спалучэнняў транскрыпцыйная варыянтнасць у цэлым малахарактэрна. Зафіксаваны толькі асобныя выпадкі варыянтнасці пры перадачы:
- 1) фанемы /ə/ пасля зычных: *Genet* – Жэнэ [2, т. 16, с. 93, 472] і *Жанэ* [2, т. 14, с. 187], *Fontenelle* – Фантэнэль [2, т. 8, с. 105; т. 16, с. 471] і *Фантанэль* [3, т. 5, с. 653], *Les Cloches de Corneville* – «Карневільскія званы» [2, т. 16, с. 167] і «Карнявільскія званы» [3, т. 5, с. 344];
- 2) фанем /e/, /ɛ/ пасля зычных /z/, /p/ не ў апошнім складзе слова: *Gerson* – Жэрсон [2, т. 14, с. 49] і *Жарсон* [3, т. 5, с. 83], *Des Périers* – Дэпер'е [3, т. 5, с. 166] і *Дэпар'е* [3, т. 5, с. 422];
- 3) галосных /ɔ̃/, /o/ не ў апошнім складзе слова: *Beauvais* – Бавэ [2, т. 3, с. 368; т. 16, с. 167, 464] і *Бове* [2, т. 12, с. 353], *Garaudy* – Гарадзі [2, т. 13, с. 546; 7, т. 9, с. 240; т. 10, с. 630] і *Гародзі* [2, т. 1, с. 418], *Braudel* – Брадэль [5, т. 6, кн. 2, с. 252] і *Бродэль* [5, т. 6, кн. 2, с. 109];
- 4) насавога /ɔ̃/ не ў апошнім складзе слова: *Montparnasse* – Манпарнас [2, т. 2, с. 360] і *Монпарнас* [2, т. 16, с. 392], *Nonancourt* – Нананкур [2, т. 13, с. 218] і *Нонанкур* [3, т. 4, с. 452], *Condé* – Кандэ [2, т. 7] і *Кондэ* [2, т. 14, с. 179];
- 5) санантаў /n/ і /n/ у канцавым становішчы (у тапонімах *Compiègne* – Камп'ень [2, т. 5, с. 372] або *Камп'ен* [2, т. 6, с. 423] і *Touraine* – Турэн [2, т. 16, с. 33] або *Турэнь* [2, т. 16, с. 393]);
- 6) спалучэнняў /jɛ/, /jɛ/: *Ariès* – Ар'ес [5, т. 6, кн. 2, с. 366] і *Арыес* [5, т. 5, с. 587], *marquise de Rambouillet* – маркіза дэ Рамбуе [2, т. 13,

с. 97; т. 14, с. 113] і *маркіза Рамбуїе* [2, т. 4, с. 284];

- 7) спалучэнняў /tj/, /zj/: *Berthier* – *Берцье* [2, т. 3; 5, т. 6, кн. 1, с. 549] і *Berth'e* [5, т. 2, с. 435], *Thiers* – *Цьер* [2, т. 17] і *T'ер* [3, т. 5, с. 689], *Charleville-Mézières* – *Шарлевіль-Мезьер* [7, т. 10, карта да с. 630; 2, т. 14, с. 9, 50] і *Шарлевіль-Мез'ер* [3, т. 5, с. 399];
- 8) /y/ пасля /f/: *Furetière* – *Фюрэцьер* [2, т. 16, с. 470] і *Фурэцьер* [5, т. 6, кн. 2, с. 109].

Пэўная колькасць варыянтаў французскіх онімаў у энцыклапедычнай практыцы звязана з барацьбой транскрыпцыі і транслітарацыі: *Troyon* – *Труаён* [2, т. 2, с. 305] і *Траён* [7, т. 2, с. 148], *Palais-Royal* – *палац Пале-Руаяль* [2, т. 14, с. 113] і *палац Пале-Раяль* [2, т. 16, с. 473], *palace Eynard* – *палац Энар* [2, т. 6, с. 479] і *палац Эйнар* [7, т. 4, с. 454], *Port-Cartier* – *Пор-Карцье* [2, т. 7, с. 559] і *Порт-Карцье* [2, т. 7, с. 561]. Ваганне паміж транскрыпцыяй і транслітарацыяй назіраецца, у прыватнасці, пры перадачы літары h: *Méhul* – *Меюль* [7, т. 10, с. 639] і *Меюль* [7, т. 3, с. 521; 2, т. 2, с. 249], *Havas* – *Авас* [2, т. 16, с. 458] і *Гавас* [7, т. 1, с. 71], *Herzog* – *Эрзог* [2, т. 10, с. 141] і *Герцог* [7, т. 7, с. 40]. Сюды ж можна аднесці варыянты, выкліканыя рознай трактоўкай так званага нямога е (тут, аднак, праблема суадносін транскрыпцыі і транслітарацыі змыкаецца з праблемай варыянтнасці вымаўлення ў мове-крыніцы): *Gosselet* – *Гасле* [7, т. 4, с. 431; т. 10, с. 533, 626] і *Госеле* [7, т. 3, с. 76], *Lallement* – *Лалеман* [2, т. 4, с. 65] і *Лалман* [7, т. 3, с. 10], *J. Pelletier* – *Ж. Пельцье* [7, т. 11, с. 63], але *D. Pelletier* – *Д. Пелецье* [2, т. 7, с. 564]. Часта варыянты з элементамі транслітарацыі з'яўляюцца вынікам некарэктнага вызначэння фанемнай структуры оніма на этапе яго пераносу ў мову-пасярэднік: *Couillet* – *Куіе* [7, т. 2, с. 284] замест *Куе* [7, т. 2, карта да с. 89], *Biot* – *Б'ём* [2, т. 16, с. 517] замест *Б'ё* [2, т. 9, с. 187], *Chalon-sur-Saône* – *Шалонсюр-Саон* [2, т. 16, с. 443] замест *Шалонсюр-Сон* [2, т. 16, с. 455, 464].

Суіснаванне фанетычна заканамерных і памылковых рэфлексаў можа ўзнікаць і без сувязі з транслітарацыйнымі адступленнямі: *Mourenx* – *Муранс* [7, т. 10, карта да с. 631] замест *Мурэнс* [2, т. 16, с. 473], *Kœchlin* – *Кёклен* [2, т. 13, с. 121] замест *Кеклен* [2, т. 10, с. 190; 7, т. 5, с. 75], *Verdier* – *Вердэ* [2, т. 8, с. 355; 5, т. 4, с. 205] замест *Вердзье* [2, т. 8, с. 355; 5, т. 4, с. 206], *île Joinville* – *в-аў Жуанвіль* [2, т. 6, с. 130] замест *в. Жуэнвіль* [2, т. 1, с. 383; 7, т. 1, карта да с. 432], *Guise* (тапонім) – *Гіз* [2, т. 6, с. 350] замест *Гюіз* [7, т. 2, карта да с. 89].

Да варыянтнасці можа прыводзіць таксама неадэкватная (не на апошнім складзе) пастаноўка націску ў французскіх онімах (як правіла, пры пераносе транскрыптаў з рускай мовы): *Butor* – *Бютар* [7, паказ., с. 275] замест *Бютор* [7, т. 10, с. 637], *place Vendôme* – *Вандамская пл.* [2, т. 1, с. 475] замест *Вандомская пл.* [2,

т. 12, с. 151], *Port-Nouveau-Québec* – *Порт-Нува-Кебек* [2, т. 12, с. 217] замест *Пор-Нуво-Кебек* [2, т. 7, с. 559].

Варыянты французскіх онімаў могуць утварацца таксама ў выніку розных тыпаў дэфармацыі транскрыптаў у працэсе іх далейшага функцыянавання ў беларускай моўнай супольнасці, што можа быць абумоўлена шэрагам прычын (няправільнае ўспрыманне (прачытанне) оніма, некарэктнае ўзнаўленне яго па памяці (у тым ліку ў выніку кантамінацыі двух падобных онімаў, уплыву сугучных апелятываў), неабгрунтаваная рэдактарская праўка, памылкі друку і інш.): *Vevey* – *Верве* [2, т. 18, кн. 1, с. 435] і *Веве* [2, т. 17, с. 403], *Vécaud* – *Веко* [2, т. 16, с. 476] замест *Беко* [2, т. 2, с. 119], *signal de Botrange* – *г. Батрандж* [2, т. 1, с. 477] замест *г. Батранж* [2, т. 3, с. 85], *Bonheur* – *Бакёр* [2, т. 16, с. 320] замест *Банёр* [2, т. 2, с. 305], *Cluytens* – *Клінтэнс* [2, т. 16, с. 476] замест *Клюйтэнс* [2, т. 6, с. 290], *église Saint-Leu* – *[царква] Сен-Ло* [2, т. 1, с. 311] замест *[царква] Сен-Лё* [7, т. 1, с. 296], *R.-A. Feuillet* – *Р. Феё* [3, т. 3, с. 68] замест *Р. Фёе* [3, т. 5, с. 440], *Villeurbanne* – *Веербан* [3, т. 3, с. 350] замест *Віёрбан* [7, т. 12, с. 673], *Loiret* – *дэпартамент Луара* [2, т. 1, с. 482] замест *Луарэ* [7, т. 10, карта да с. 630], *Vincennes* – *Венсан* [2, т. 6, с. 343] замест *Венсен* [2, т. 12, с. 152], *Peltier* – *Пелецье* [7, паказ., с. 168] замест *Пельцье* [7, т. 10, с. 400]. Асобна трэба вылучыць варыянты, якія ўзнікаюць у сувязі з неадэкватнай ідэнтыфікацыяй асновы оніма пры яго ўжыванні ў сінтаксічнай пазіцыі ўскоснага (часцей за ўсё роднага або меснага) склоны: *Haldas* – *Альд* [7, паказ., с. 250] замест *Альда* [7, т. 11, с. 320], *Ryat* – *Піў* [7, паказ., с. 395] замест *Пія* [7, т. 10, с. 646], *Devéria* – *Дэверый* [5, т. 6, кн. 2, с. 491] замест *Дэверыя* [5, т. 5, с. 515], *Wailly* – *Ваїя* [7, паказ., с. 277] замест *Ваїі* [7, т. 2, с. 71], *Ingres* – *Энгра* [5, т. 6, кн. 2, с. 602] замест *Энгр* [2, т. 18, кн. 1]. Дэфармацыі падобных тыпаў могуць мець месца і пры пераносе транскрыптаў з мовы-пасярэдніка ці ў самой мове-пасярэдніку. У сувязі з асаблівасцямі беларускай моўнай сітуацыі меркаваць, на якім этапе адбылася дэфармацыя, у значнай колькасці выпадкаў можна толькі вельмі гіпатэтычна.

Шырокая варыянтнасць беларускай практычнай транскрыпцыі французскіх уласных імён, вельмі значная роля сацыялінгвістычных фактараў у яе генезісе робяць надзвычай няпэўнымі перспектывы нават адноснай уніфікацыі афармлення французскай анамастыкі сродкамі беларускай мовы, што ставіць на парадак дня пошук новых падыходаў да ўводу французскіх тапонімаў і антрапонімаў у беларускі тэкст. Мэтазгодным у гэтым плане здаецца спалучэнне практычнай транскрыпцыі з метадам прамога графічнага пераносу, што дзякуючы інтэгруючай функцыі лацінкавага напісання оніма павінна істотна зменшыць негатывы для камунікацыі наступствы транскрыпцыйнай варыянтнасці.

ЛІТАРАТУРА

1. *Воронов, А. Л.* Варианты слов в немецком языке : учеб. пособие по стилистике и теорет. грамматике / А. Л. Воронов. – Горький : Горьк. гос. пед. ин-т иностр. яз., 1973. – 218 с.
2. *Беларуская энцыклапедыя* : у 18 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларус. Энцыкл., 1996–2004. – 18 т.
3. *Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі* : у 5 т. / рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларус. Сав. Энцыкл. імя Петруся Броўкі, 1984–1987. – 5 т.
4. *Дзюрасэль, Ж.-Б.* Еўропа з 1815 года да нашых дзён : Палітычнае жыццё і міжнародныя адносіны / Ж.-Б. Дзюрасэль. – Мінск : Беларус. фонд Сораса, 1996. – 375, [9] с.
5. *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі* : у 6 т. / рэдкал.: М. В. Біч [і інш.]. – Мінск : Беларус. Энцыкл. імя Петруся Броўкі, 1993–2003. – 6 т.
6. *Брунэль, П.* Што такое параўнальнае літаратуразнаўства? / П. Брунэль, К. Пішуа, А.-М. Русо ; пер. з француз. С. Барысевіча і А. Дынька. – Мінск : ЭўроФорум : Беларус. фонд Сораса, 1996. – 240 с.
7. *Беларуская Савецкая Энцыклапедыя* : у 12 т. / рэдкал.: П. У. Броўка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Гал. рэд. Беларус. Сав. Энцыкл., 1969–1975. – 12 т. + паказ. (540 с.).
8. *Гётэ, Ё. В.* Выбраныя творы / Ё. В. Гётэ. – Мінск : Беларус. кнігазбор, 1999. – 640 с.
9. *Лазука, Б. А.* Беларуская барока: гісторыка-тэарэтычныя праблемы стылю / Б. А. Лазука. – Мінск : Беларусь, 2001. – 144 с.
10. *Dauzat, A.* Les noms de personnes. Origine et évolution. Prénoms – Noms de famille – Surnoms – Pseudonymes / A. Dauzat. – 3e éd. – Paris : Delagrave, 1928. – VII, 211 p.
11. *Dauzat, A.* Les noms de lieux. Origine et évolution. Villes et Villages – Pays – Cours d'eau – Montagnes – Lieux-dits / A. Dauzat. – Paris : Delagrave, 1926. – VIII, 264 p.

REFERENCES

1. *Voronov, A. L.* Varianty slov v nemeckom yazyke : ucheb. posobie po stilistike i teoret. grammatike / A. L. Voronov. – Gor'kij : Gor'k. gos. ped. in-t inostr. yaz., 1973. – 218 s.
2. *Belaruskaya encyklopedyya* : u 18 t. / redkal.: G. P. Pashkou (gal. red.) [i insh.]. – Minsk : Belarus. Encykl., 1996–2004. – 18 t.
3. *Encyklopedyya litaratury i mastactva Belarusi* : u 5 t. / redkal.: I. P. Shamyakin (gal. red.) [i insh.]. – Minsk : Belarus. Sav. Encykl. imya Petrusya Brouki, 1984–1987. – 5 t.
4. *Dzyurasel', Zh.-B.* Europa z 1815 goda da nashyh dzyon : Palitychnae zhyccyo i mizhnarodnyya adnosiny / Zh.-B. Dzyurasel'. – Minsk : Belarus. fond Sorasa, 1996. – 375, [9] s.
5. *Encyklopedyya gistoryi Belarusi* : u 6 t. / redkal.: M. V. Bich [i insh.]. – Minsk : Belarus. Encykl. imya Petrusya Brouki, 1993–2003. – 6 t.
6. *Brunel', P.* Shto takoe paraunal'nae litaraturaznaustva? / P. Brunel', K. Pishua, A.-M. Ruso ; per. z francuz. S. Barysevicha i A. Dyn'ka. – Minsk : EuroForum : Belarus. fond Sorasa, 1996. – 240 s.
7. *Belaruskaya Saveckaya Encyklopedyya* : u 12 t. / redkal.: P. U. Brouka (gal. red.) [i insh.]. – Minsk : Gal. red. Belarus. Sav. Encykl., 1969–1975. – 12 t. + pakaz. (540 s.).
8. *Gyote, Yo. V.* Vybranyya tvory / Yo. V. Gyote. – Minsk : Belarus. knigazbor, 1999. – 640 s.
9. *Lazuka, B. A.* Belaruskae baroka: gistoryka-tearetychnyya prablemy stylyu / B. A. Lazuka. – Minsk : Belarus', 2001. – 144 s.
10. *Dauzat, A.* Les noms de personnes. Origine et évolution. Prénoms – Noms de famille – Surnoms – Pseudonymes / A. Dauzat. – 3e éd. – Paris : Delagrave, 1928. – VII, 211 p.
11. *Dauzat, A.* Les noms de lieux. Origine et évolution. Villes et Villages – Pays – Cours d'eau – Montagnes – Lieux-dits / A. Dauzat. – Paris : Delagrave, 1926. – VIII, 264 p.